

JELENLÉT

A tanyák

vázlat

BORDÁS MÓNIKA
JELENLÉT – A tanyák

EGYÉNI KUTATÁS
TÉMAVEZETŐ
KONZULENS

Félévi vázlat
Fejérdy Péter DLA
Balázs Mihály DLA

TARTALOM

VÁZLAT

A DISSZERTÁCIÓ AKTUÁLIS VÁZLATPONTJAI

MOTIVÁCIÓ

FEJEZETEK /KÉSŐBBIEKBEN A TÉZISEK ÉS AZOK KIFEJTÉSE/

JELENTÉS

VÁLTOZÁS

JELENLÉT

TIPOLÓGIA

FUNKCIONALITÁS

AUTONÓMIA

ZÁRÓ GONDOLATOK

PÉLDÁK FELVÁZOLÁSA

TERVEZET A KÖVETKEZŐ FÉLÉVRE

MESTERMUNKA

megjegyzés: a vázlat az szöveg kivonata, tehát tartalma részben megegyezik. Míg a szöveg a teljes nagy szöveg kezdeménye (töredéke), addig a vázlat az értekezés szövegét vetíti elő.

VÁZLAT

A. MOTIVÁCIÓ

- személyes indíttatás, tanyai gyermekkorom meghatározó élményei, pozitív és negatív hatások és körülmények tapasztalata
- az egyes tanyák és a tanyaszövet építészeti értékes és különleges örökségünk, építészeti értelemben vett kutatása hiányos
- különleges településforma: természeti környezetbe ágyazott lakó- és, vagy munkahely, legritkábban lakott településszövet
- a tanyákat és létüket érintő kérdések sorozatosan visszatérő elemei a szociológiának, agrártudománynak, néprajznak, településföldrajznak és a politikának is, miközben az építészeti megközelítés elmarad
- építészeti egyedi megközelítést kíván, hiszen önmagában nem értelmezhető telepedési és életforma, építészeti jegyeiben, karakterében és jellemzőiben minden esetben egy nagyobb rendszer tagja (településre, régióra jellemző, belterületi formák kitelepedése vagy éppen „primitív” formák jellemzi a kétlakiság következtében), nem egy önállóan fejlődő és átalakuló építészeti kategória
- a tanya fogalom gyorsan változik, jelenleg nincs közérvényű megegyezés jelentésében
- a tanya képes figyelni környezetére, gazdája és nem csupán használója annak, tudatos jelenlétet jelent
- számos kutatás szerint megszűnőben van a magyar tanyavilág, mások szerint csak folytatódik az átalakulás, kérdéses merre tart
- számomra egy olyan életerős életforma és letelepülési forma, melynek eddigi (és szerintem jövőbeni) életútja nagyon érdekes
- a napjainkban zajló egyre gyorsuló folyamatokban újra felértékelődik a termőföld, az önellátás, a természetközelség, a fenntarthatóság, átértelmeződik a lakás-, munkahely és pihenés helyének fogalma, melyben úgy érzem, fontos szerepe lehet a tanyáknak
- a tanya képes a függetlenségre, az autonóm életvitelre, de magába rejti a magányosságot vagy elzártságot – az egyedüliség pozitív illetve negatív előjelű kihasználása vagy kényszere mentén a tanya lehet elmaradott és elszigetelt (rossz hely), vagy lehet az önállóságnak (elvonulásnak és egyéniségnek) helyet adó lakó- és munkatér
- a tanyákon is megfigyelhető a szegénység és a jómódúság közötti egyre „nyíló olló”, a tanyák nagyobbik része a perifériára szorult (idősek, szociálisan rászoruló, településekről anyagi helyzetük miatt kiszoruló) lakosság kényszer szülte lakhelye, míg a jómódú városi vagy falusi népesség lakó- munkahelyi illetve pihenő célpontjává is válik, mindez egy sor építészeti következménnyel is jár
- ijesztőnek hat az a tény, hogy a városok, zárt települések egyre zsúfoltabbak, míg a vidék, az ország egyes területei kiürülnek, magukra hagyatódhatnak, rengeteg gazdasági és társadalmi

problémát indukálva, ez az épített környezetünket is érinti pro és kontra, vagyis építészeti kérdéssé is válik az, hogy a tanyás területek eltűnnek, helyüket a magukra hagyott földek, vagy a nagyüzemi területek veszik át, vagy megmaradnak, sőt új erőre kapnak-e

- nem célja a kutatásnak a teljes magyar tanyavilág feltárása, osztályozása, tipizálása, nem célja a megoldhatatlan „tanyakérdésre” választ találni, vagy azt megoldani
- a kutatás célja olyan kérdéseket és összefüggéseket feltárni adott példákon keresztül, melyek a tanya életképességével, települési-társadalmi- gazdasági-építészeti rendszerben elfoglalt helyével foglalkozik, célja az, hogy a még fennmaradó vagy az aktuálisan kifejlődő értékekből bemutasson, amennyit tud, felvillantsa a jelenkor problémáit és lehetőségeit

B. FEJEZETEK

- az egyes fejezetek felfejtik a tanyák történeti átalakulásának folyamatát, jelenleg is aktuális kérdéseit, értékeit, változásait
- a fejezetek kezdő mondatai lesznek a későbbi tézisek
- a fejezetekbe ágyazva megjelennek az esettanulmányokból kiválasztott példák és a mestermunka is

I. JELENTÉS

- a tanya fogalom változásának bemutatása
- külterületi települési elemek differenciálása
- területi, téri lehatárolás (magyar, Alföld, Homokhátság, mi a szórványtelepülés, mi a szórvány, mi a tanya, miért sajátosan magyar)
- aktuális tanya fogalom keresése, dolgozatban használt tanya körülhatárolása, kieső elemek tisztázása
- építészeti is helytálló definiálás
- várható tézis: a tanya definíciója

II. VÁLTOZÁS

- éghajlatváltozás, népességrobbanás, technológia fejlődése, alakulása, ezek sajátos együttállása
- ezek következményeként társadalmi, természeti, infrastrukturális, lakó és munkakörülmények megváltozása
- a tanya pozíciója ebben a változásban keresendő
- a történelem folyamán bekövetkező Magyarországot érintő nagy változások a tanyák életútját mindig nagyban befolyásolták (pl. török hódoltság, folyószabályozások, ipari forradalom, kiegyezés, Trianon, felszabadulás, kollektivizálás, rendszerváltás)
- alkalmazkodóképessége a mindig aktuális változásokhoz eltérő
- ma kritikus a helyzet, újra megkérdőjeleződik, hogy meg tud-e újulni
- várható tézis: a változások tanyákat módosító hatásai, alkalmazkodási stratégia

III. JELENLÉT

- a folyamatosan változó fogalom megjelenési formái
- történeti helyzetábra (grafikon) megjelenítése
- tanya fejlődéstörténete, átalakulás, építészeti formáinak bemutatása (nomád szállás, ólaskert, mezei kert, tüzelős ól, kétlakiság, állandó lakhely, kitelepült falusi, városi formák)
- végigkísérhető folytonosság, vagy szakadások és újraéledések jellemzik?
- megszüntetési kísérletek, építési tilalmak, kisbirtok ellehetetlenítése ellenére mégis létező forma – „élni akarás”? hagyomány? gyökerek?

- a 20. század elejéig egyértelműen leírható megjelenési formája, attól kezdve szerteágazó, keveredés, heterogenitás figyelhető meg (új funkciók, új formák, új életmód)
- építészeti kapcsolódások kirajzolása (szoros egymásmellettség - kétlakosság, előzmények, leválás – urbánus önálló formák), népi építészeti gyökerek, annak is a puritán, lecsupaszított változata, majd az állandó lakással kitelepülő falusi, városi formák, mégis más, hiszen, a gazdasági épületek, táji környezetbe ágyazottság, a telepítés szabadabb módja elkülöníti a zárt település jellemzőitől, van-e körülhatárolható tanyai építészet?
- várható tézis: a tanya folytonosan változó és átalakuló forma (hová tarthat?)

IV. TIPOLOGIA

- történetileg, sőt jelenleg is próbálkozások tanyatípusok felállítására (főleg funkció alapján)
- összegyűjtött tanyatípusok felvázolása (korban, térben, tudományág szerint)
- hagyomány kérdése (hagyományőrzés vagy konzerválás, mai életmód régi formák között? hamis és igaz viselkedés a múltat nem eltörölve)
- építészeti típusok felállítása a 20. századig (visszautalás a fejlődéstörténetre), onnantól nem állítható fel típuskategória, miért? túl sok a variációs lehetőség
- az államszocializmus időszakában típustanyák tervezése, azok teljes bukása és annak okai (tanyaközségezés)
- nem lehet tervezési általánosságokat kimondani tanyák esetében, minden helyzet egyedi (szoros összefüggés az életrenddel, funkcióval, mezőgazdaság formájával, természeti közeggel – nincs két egyforma, vagy akár hasonló tanya)
- lehet, sőt kell a hagyományokból és a történeti fejlődés folyamán kialakult elvekből, „észervekből” építkezni (udvar, tájolás, épületek rendje, arányok)
- létezik ma olyan, hogy „tanyás arculat”? (a települési arculati kézikönyvek idejében)
- forma, logika, építéstechnológia aktuális kérdései
- várható tézis: építészeti szempontból a tanya nem tipizálható

V. FUNKCIONALITÁS

- funkció megváltozása, illetve kiterjesztése, bővülése (egykor lakó- és mezőgazdasági üzem egyben, ma csak lakó, vagy csak mezőgazdaság, vagy szolgáltatás, idegenforgalom, pihenőhely stb. és ezek együttes keveredése is)
- időszakos vagy állandó használat, és ennek építészeti következményei (külső-belső terek, átmeneti terek, zárhatóság, udvar, átalakíthatóság)
- kétlakosság kérdésköre
- állandó lakóhely – magával hozza az urbánus formák kitelepülését, kiépült infrastrukturális követelmények
- technológia fejlődésének és infrastruktúra átalakulásának lényegi következményei

- várható tézis: a tanya funkcionális és használatbeli sokszínűsége építészeti is sokféleséget okoz, de a megfelelő kereteket szükséges meghatározni

VI. AUTONÓMIA

- a tanya önállóság és függetlenség
- vagy a tanya izoláltság, magányosság, elmaradottság?
- mindkettő! ok-okozati összefüggések
- társadalmilag: magára utaltság (vagy magára hagyottság), egyéniség (vagy egyedüliség?)
- hovatarozás kérdése egyéni és közösségi szinten is felmerül
- a függetlensége (vagy elszakadása) okozhat éppen függő állapotot (periféria – kiszolgáltatottság, szociális segítségre szorultság)
- települési kapcsolatrendszer, városhoz/faluhoz való tartozás kérdése
- közművesítés, és annak hiánya, ennek építészeti következményei
- alternatív rendszerek (fenntartható építészet) – függetleníthetőség
- önellátás – függetlenedés
- a tanya önállósága építészeti téren is kijelenthető, mégpedig olyan értelemben, hogy itt még erősebben él a sajátkezü építés, a fokozatosság, a folytonos átalakítás és karbantartás, a spontán építés terepe
- autonómia fogalmának veszélye: építészeti „magára hagyott” terület a tanyavilág – tervező nélküliség, spontán építés, bejelentés és engedély nélküli építések, ellenőrizhetetlen, adminisztrálhatatlan – baj ez? miért az? miért nem az?
- hol lehet a helye egy tervező építésznek egy tanya tervezésében? (átalakuló vagy új tanya, ez is kérdés)
- egy tanya folyamatosan alakul, nem lehet végső állapotot tervezni oda
- várható tézis: a tanya autonóm, annak pozitív és negatív értelmezhetőségében is

C. ZÁRÓ GONDOLATOK

- a tézispontok összegzése
- a kiválasztott példák konkrétumai alapján következtetések leszűrés, azok összevetése a feldolgozott irodalommal
- a tanyai építészet (van ilyen?) megfogalmazása
- mit tud, mit nem tud tenni egy építész ebben a közegben? mit kell, és mit nem szabad tennie?
- a dolgozat legfontosabb fogalomköreinek hangsúlyozása, úgymint a tanya állandó jelenléte és alakulása épített környezetünkben, bonyolult helyzete és az autonómia
- egyfajta tanyai jövőkép felvázolása kérdésselvetésekben megfogalmazva
- a mestermunka alapján a közösség szerepe a tanyai létben

PÉLDÁK

- a kutatás mintahelyszínéül Orgovány (és a szomszédos települések határa) szolgál, mely hatalmas, kiterjedt és ma is számottevően lakott (teljes lakosságának egynegyede tanyán él) tanyavilággal rendelkezik, jelentős megélhetési forma a mezőgazdasági őstermelés
- a négy tanyakörzet (Alsójárás, Felsőjárás, Tolvajos és Nyakvágó) áttekintő vizsgálata, szövegetelemzés és eltérő tanyaminták gyűjtése
- (aktuális elképzelés) 3 példa kiválasztása, mely a jelenleg élő tanyák 2 szélső értékét és a középutat mutatják, ezek pontos építészeti felmérése és elemzése
- vizsgálat fő szempontjai:
 - a. lakó- és mezőgazdasági funkció arányai
 - b. termelés jellege és foka (mit, mennyit, önellátás, felesleg vagy nagy piaci termelés)
 - c. állandóan vagy időszakosan lakott (ki által – tulaj, bérlő vagy napszámos)
 - d. lakó, lakók kora, neme, végzettsége, foglalkozása
 - e. társadalmi-anyagi helyzet
 - f. „anyatelepüléssel” való kapcsolat
 - g. közösségi, személyes kapcsolatok hálózata
 - h. úthálózati kapcsolat
 - i. telepítés, arányok, épületek száma, egymással való kapcsolata, kerítés, környező földterület
 - j. épületek kora, állapota, anyaga, szerkezete, megjelenése
 - k. korszerű technológiák (közművesítés, gépesítés, internet, telekommunikáció)
 - l. fejlődés, stagnálás vagy leépülés figyelhető meg

3 példa:

1. „RÉGI TANYA” új beköltözőkkel vagy idősekkel – LESZAKADÓ TELEPÜLÉSELEM

- állandóan lakott, minimális termelés, maximum csak önellátás
- szükség, kényszer szülte helyzet
- mezőgazdasági földterület műveletlen, vagy levált a házhelytől
- periférikus társadalmi kiszorulás jellemzi a lakókat
- elmaradottság, izoláltság
- kapcsolatmentes
- korszerűtlen
- legtöbb esetben már csak a lakóépület áll
- pusztuló vagy stagnáló

a konkrét példa alapján pontosításra kerül

2. „KISGAZDATANYA” kétlaki – TARTOZÉK TELEPÜLÉSELEM

- nem lakott, vagy csak részben

- inkább az üzem jelleg a hangsúlyos, de a napi fizikai kapcsolat fenn áll
- közepes méretű földterület tartozik hozzá (5-30 hektár)
- tulajdonos a városban vagy a faluban lakik
- működő kisgazdálkodás, feleslegest eladja vagy kispiaci termelő
- hagyományos építészeti keretek, korszerűsítve
- erős kapcsolatrendszer – piac, település, tulaj és dolgozók között
- kiegészítő funkció is megjelenhet, pl. vendéglátás
- lakó és gazdasági épületek, nincsenek nagy differenciák
- folytatott és folytatható, jelenben jól működik, jövőképpel rendelkezik

a konkrét példa alapján pontosításra kerül

3. „NAGYGAZDATANYA” korszerű gazdálkodó tanya – KIVÁLÓ TELEPÜLÉSELEM

- ott lakás kérdéses (minden lehetőség fennáll)
- korszerű technológiák a mezőgazdaságban (teljes gépesítés, high-tech megoldások)
- nagypiaci szereplő
- teljes függetlenség, ennek következményeképpen kérdéses a kapcsolatrendszer és a hovatartozás
- tulajdonos és tanya között a távolság nő, nem igényel állandó jelenlétet
- érdek, megélhetés húzódik mögötte
- épületek csoportokban, differenciáltak, tervezettek
- folyamatosan fejlődő, lehet, hogy múlttal nem, de jövőképpel rendelkezik

a konkrét példa alapján pontosításra kerül

TERVEZET A KÖVETKEZŐ FÉLÉVRE

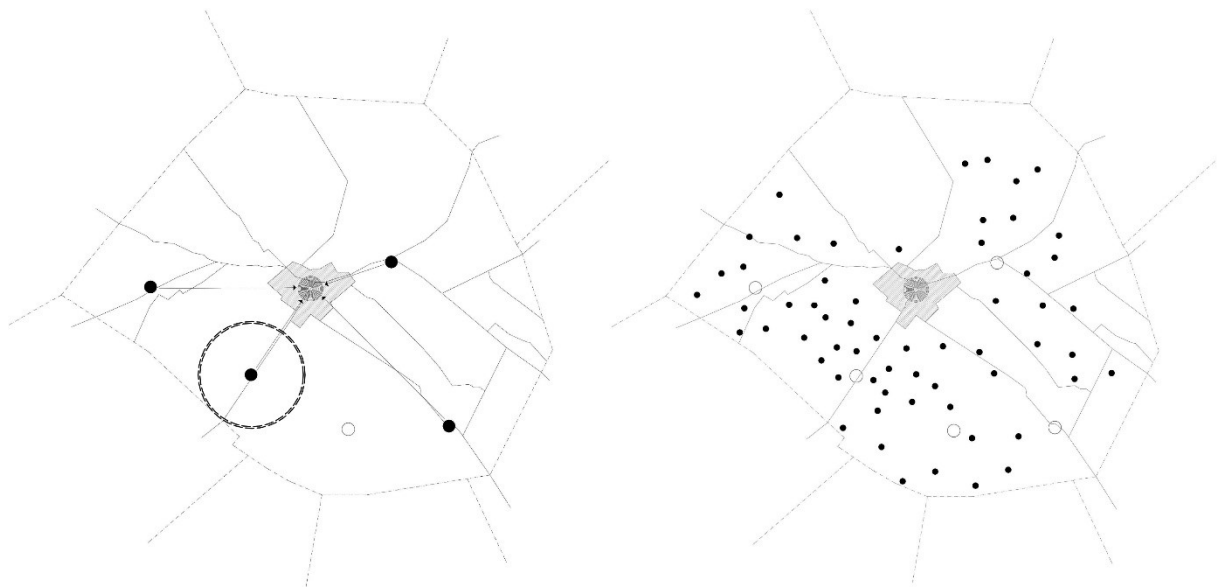
- szakirodalom további feldolgozása, de már a hangsúly a terepmunkára tevődik át
- orgoványi tanyaszövet elemzés, felmérések, személyes beszélgetések, tanyák kapcsolatrendszeri vizsgálata
- ezek tanulságainak leszűrése, rajzos felmérési napló készítése
- részletesen bemutatandó példák kiválasztása és azok feldolgozása
- a leszűrt tapasztalatok alapján a tanyákat érintő építészeti kérdések elemzése, lehetséges válaszadások (TIPOLOGIA, FUNKCIONALITÁS, AUTONÓMIA fejezetek részletes kidolgozása)
- beszélgetés Csatári Bálint geográfussal, aki a Nagyalföld társadalmi földrajzának kutatója, a 2002-2004-es Tanyakollégium tudományos vezetője, Tanyakutató
- mestermunka folytatása, kidolgozása

MESTERMUNKA

Kápolna-dűlői tanyai iskola hasznosítása, Orgovány

Falusi és tanyai közösségi tér // Alternatív tanyai tábor // Tanyai tan-kert

A kiterjedt orgoványi tanyaszövet XX. századi szervező centrumai a tanyaiskolák voltak, melyek egyben tanyaközpontokként működtek, majd ezeknek az intézményeknek a megszűnésével funkciót váltottak vagy megüresedtek, az addigi közösségek szétestek, vagy helyüket veszítették. (kitűnő példák a társadalmi változásokat lekövető építészeti megnyilvánulásra is) 2013-as diplomamunkában egy ilyen megüresedett iskola hasznosítását gondoltam át, mely léptékében és összetettségében túlmutatott a megvalósíthatóság keretein.

A magukra maradó tanyák közösségi helyének keresése azóta is foglalkoztat. Többszörös faluvezetési egyeztetés után lehetőség mutatkozik a kérdéskör valós terepen való újragondolására. Az üresen álló, önkormányzati tulajdonban lévő egykori Kápolnadűlői iskola hasznosítása a cél. Egyértelműen közösségi célra kívánja használni a későbbiekben a község, de a pontos megfogalmazás folyamata még zajlik, a lakosság és az én részvétellemmel.

A beavatkozás több szempontból is törekszik a kis léptékre és a fokozatosságra (anyagi megfontolás + a tanyaszövetbe való beavatkozás érzékeny és lassú folyamatot kíván), ez fontos kiindulópont. Három irány mutatkozik járhatónak:

1. az iskolaépület rendbetétele és bizonyos fokú belső téri áttervezése a beköltözni kívánó funkció igényei alapján

vagy

2. az iskolához tartozó több mint 3000 m²-es terület átgondolása, a területre kisebb, közösségi funkciót befogadó építmény/ek tervezése (pl. fedett-nyitott tér, vagy kisebb szállási egységek, vagy fürdőház)

vagy

3. a meglévő épületek mellé tan-kert és annak minimális kiszolgáló építménye, mely egyaránt szól a mezőgazdaságból kiszakadt tanyaiaknak (felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt), és a belterületi iskolásoknak is

A legfőbb kérdés, mely engem és az érintetteket foglalkoztatja, hogy mennyire érdemes a külvilág felé megnyitni az épületet - területet, vagyis a környékbeli tanyákhoz kötődjön-e inkább, a tanyaiak és falusiak közös helye legyen, a belterületi iskolához kapcsoljuk, vagy külső látogatókat vonzó funkcióval egészítsük ki (pl. gyerektábor)?

A mestermunka jövője ebben a pillanatban kérdéses, mivel az önkormányzat minden erejével az épület és a terület megmentésén gondolkodik, de saját anyagi forrása erre nincs. Ezért a lehetséges pályázatok mindegyikén indul évek óta, melyek közül kettőnek még eredménye nincs.

Az egyik egy energetikai felújítás, mely a főépületet érinti, melyből az építészeti megközelítés szinte kimaradt, cél, hogy használható legyen (új ablakok, fűtőkorszerűsítés, gépészeti rendszer kiépítése stb.) A másik pályázat egy 5 éve befagyasztott forrás (Norvég alap), melyre 2014-ben egy nagyszabású pályázati anyag készült, melyre minimális esély van, hogy újra indul. A terveket látva kétségeim támadtak, melyet a vezetőség felé kommunikáltam is, miszerint a terv átgondolatlan, hosszútávon fenntarthatatlan, összefüggéstelen elemekkel tűzdelt, a tanyavilágban nem illeszthető. (Kiállítótérek, multifunkciós terem, játszótér, szabadtéri színpad, kilátó - ami semmire nem néz-, tanösvény - az akácosban- stb.) Egyértelműen csak egy pályázati kiírásnak kíván megfelelni, de nem a helyszín adottságait és igényeket, és valós lehetőségeket veszi alapul.

Jelenleg az én munkálkodásomra is találtam elérhető anyagi forrást, mely az előzőekhez képest töredék összeg, viszont arra jó lehetőség, hogy kis lépéssel elindulhasson egy folyamat a terület rehabilitációja felé. A gondolatom a támogatási összeg mértékéhez mérve, viszonylag ismerve a helyi adottságokat és lehetőségeket egy tan-kert tervezése lenne egy azt kiszolgáló melléképülettel (amely a meglévő melléképület hasznosítása is lehetne), az egykori tanyai iskola kertjének helyén. Annak ellenére is, hogy sokan még önellátnak a környező tanyákon, sok az őstermelő, egyre inkább elszakadnak a helyi kertkultúrától, nem ismerik a növényeket és a hozzájuk kötődő munkákat, Még fellelhető az a réteg Orgoványon, aki tudását át tudja adni, de sajnos már nem sokáig. Másrészt pedig az újítás, új növények és azok termesztési szokásai ismeretlenek, pedig a változásra nagy szükség lenne. A kert mind a környéki tanyasiaknak és a belterületi iskolásoknak is szólna, közösségi színhellyé válna, emellett oktatási terep is lenne, sőt, a tanyasi rászorulóknak pedig élelmet biztosítana a terményekből.

De mindez egyelőre gondolat, az egyeztetések folynak, a pályázatok prioritása sajnos az anyagi keret függvénye.